

19. yüzyıldan 20. yüzyıla Gayrimüslim Unsurların Ezine'ye Göçü ve Sosyo-Ekonomik Durumları

Halil Ersin AVCI*

Özet

Ezine, Sanayi İnkulâbı'nın etkisiyle 19. yy'da Avrupalı sanayileşen devletlerin ham madde ihtiyacını karşılayan mecralarından birisi haline gelmiştir. Bu gelişim beraberinde ham maddenin üretim, tedarik ve ulaşımı gibi birçok iş ve hizmet sektörünü ortaya çıkarmıştır. 1856 Paris Antlaşmasından sonraki durumdan faydalanan Osmanlı Ermeni, Rum ve Yahudiler bu ticari hareketlenmeden faydalanmak üzere de Ezine'ye yerleşmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Ezine, Ermeni, Rum, Yahudi, İskân ve Yerleşme

Non-Muslim Emigration to Ezine and Their Socio-Economic Conditions, From the 19th Century to the 20th Century

Abstract

Ezine, with the effect of Industrial Revolution, had become one of the important raw material suppliers of Europe's industrialized states in the 19th century. These development arose new sectors such as raw material production, supply, transportation etc. With the legal assistance of the 1856 Paris Treaty, Ottoman Armenians, Greeks and Jews have come and settled to greatly benefit from the economic development of Ezine.

Keywords: Ezine, Armenian, Greek, Jews, Settlement and Habitation

---

* Yrd. Doç. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi, halilersinavci@gmail.com

Giriş

Biga Yarımadası'nın batı kıyısında ve denize takriben on üç kilometre uzaklıkta yer alan Ezine, antik çağlardan beri birçok uygarlığa ev sahipliği etmiştir. Biga'dan batıya doğru denize uzanan yollar üzerindeki konumu sayesinde önemli bir ticaret merkezi olmuştur. Bunun yanında verimli ve sulak toprakları sayesinde tarım ve hayvancılık açısından da yerleşimciler açısından cazip bir coğrafyadır.

1864 tarihli vilayet nizamnamesinden sonra Anadolu vilayetlere bölündü. 1878 yılından I. Dünya Savaşına kadar geçen dönemde Anadolu'da 14 vilayet ve 2 bağımsız sancak vardı. Ezine bu 14 Vilayetten birisi olan Biga Sancağına bağlı bir yerleşim yeri idi.¹ Ezine'nin Bayramiç ve Kumkale adlarında iki nahiyesi ve 126 köyü vardı. Kaymakam ve 2 nahiyeye müdürü tarafından yönetiliyordu. Belediyesi ise 1886 yılında kurulmuştur.²

Bu makalede kuruluşundan itibaren bir Türk yerleşimi olan Ezine'ye 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gayrimüslim nüfusun iskânı ve bu iskânın sebepleri irdelenmeye çalışılacaktır. Kaynaklar değerlendirildiğinde 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar tamamen Müslüman Türk nüfusun yaşadığı bir yerleşim yeri olan Ezine'de 19.yüzyılın ikinci yarısından sonra Ermeni, Rum ve Yahudi nüfusu görülmeye başlandığı dikkati çekmektedir.³

Rum, Ermeni ve Yahudi gibi gayrimüslim unsurların Ezine'yi yerleşim yeri olarak tercih etmelerinde acaba ne gibi sebepler, vesile ve saikler aramak icap eder? Kaynakların ışığında ve makalenin sınırları içinde bu sorulara cevap aranmaya çalışılacaktır.

Çalışmada esas olarak yerli ve yabancı kaynaklar mukayeseli olarak kullanılmıştır. Yabancı kaynak olarak 19. yüzyılın son çeyreğinde Anadolu'yu etraflıca gezen ve ayrıntılı bir rapor-çalışma hazırlayan Fransız araştırmacı Vital Cuinet'in 1890 tarihinde Paris'te basılan *Turquie D'Asie (Geographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnée de Chaoue Province de L'Asie-Mineure* isimli eserinin orijinal baskısında Biga Vilayeti ile ilgili verdiği istatistik ve kayıtlar oldukça ayrıntılı ve aydınlatıcıdır. Ezine Tapu Sicil Müdürlüğü Arşivinde bulunan Tapu Defterleri ve kayıtları da 1860'ların sonundan 1900'lerin başlarına kadar aydınlatıcı bilgileri içermektedir. Bunun dışında Albay Şefik Aker'in Ezine ve civarında yapmış olduğu bir yerel tarih çalışması ve gözlemi de çalışmaya kaynak oluşturacak cinstendir. Bu kaynakların yanı sıra konunun aydınlatılabilmesi için kıymetli bilim adamlarının hazırladıkları bilim-

1 Justin McCarthy, *Müslüman ve Azınlıklar*, İnkılap Yay., İstanbul 1998, s. 1.

2 Pars Tuğlacı, *Osmanlı Şehirleri*, Milliyet Gazetesi Yayını, İstanbul 1991, s. 131.

3 *Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 27 Defter-i Hâkânî Dizisi: II 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) Hüdavendigâr, Biga, Karesi, Saruhan, Aydın, Menteşe, Teke ve Alâiye Livâları*, Ankara 1995, s.31.

sel eserlere de başvurulmuştur. Ayrıca yerel gözlem, Ezine ve mahallelerinin yerinde incelenmesi ve yerleşim yerinin yerlileri ile de sözel tarih çalışmaları yapılarak çalışma tamamlanmıştır.

Burada öncelikle Sanayi İnkılabı'nın Ezine'nin nüfuslanmasındaki etkisine dikkati çektikten sonra Ezine'ye gayrimüslimlerin yerleşmesinin diğer sebeplerine de değineceğiz.

19. yy'da Batı Anadolu ve Ezine'de Nüfusun Artış Sebepleri

19. yüzyılın başlarında İngiltere'de başlayan Sanayi İnkılabı zamanla Avrupa ülkelerine dalga dalga yayılmıştır. Sanayi İnkılabı ile birlikte, Avrupa'da meydana gelen hammadde açığının karşılanması ve sanayi mallarına pazar bulunması ihtiyacı, başta İngiltere olmak üzere sanayileşen Avrupa Devletlerini hammadde ve pazar arayışına itmiştir. Bu durum zamanla tam bir rekabete dönüşmüş ve bilindiği gibi I.Dünya Savaşı'nın sebeplerinin belki de en önemlisini teşkil etmiştir. Avrupalı Devletler hammadde ve pazar ihtiyaçlarını karşılamak için öncelikle coğrafi olarak yakın mecralara yönelmişlerdi. En yakın mecra ise Akdeniz ekonomik havzasıydı. Osmanlı Devleti bu dönemde de hâlâ Akdeniz ekonomik havzası olarak adlandırılacak coğrafyada söz sahibi güç idi. Bu sebeple Avrupalı girişimcilerin ilk adresi gayet tabii olarak Osmanlı Devleti oldu.

Avrupalı sanayileşen devletler için Osmanlı Devleti 16. yüzyıldan beri ticari faaliyette buldukları ve yabancı olmadıkları bir coğrafya olduğundan ihtiyaçlarını sömürgelerinin yanında buradan karşılama yoluna gittiler. Napolyon Savaşları'nın özellikle sömürgelere sıçraması, ticaret ve hammadde yollarının güvenliğinin tehlikeye düşmesi gibi sebepler ile özellikle büyük ölçüde savaş dışı kalan Osmanlı'nın Batı Anadolu toprakları tüm devletler açısından en yakın ikmal bölgesi olarak öne çıkmaya başladı.

Osmanlı Devleti 19. yüzyılda giderek güçten düşmüş, bunun sonucunda Avrupalı devletler arasında artan rekabet ile birlikte Osmanlı Devleti Avrupalılar açısından tam bir hammadde deposu ve potansiyel pazar haline gelmeye başlamıştır. 1838 yılında İngiltere ile imzalanan Balta Limanı ticaret antlaşmasıyla birlikte Osmanlı Devleti hâkimiyetindeki bölgeler özellikle İngiltere malları ve hammadde ihtiyaçları bakımından adeta "Açık Pazar" haline gelmiştir. Batı Anadolu'daki imalat sanayi bu antlaşmanın şartları sebebiyle çökerken, Anadolu Avrupa'nın hammadde deposu haline gelmiştir. Mesela 1838'de Ege'de 43.000 dokuma tezgâhı bulunurken bu antlaşmanın etkisi ile 1843'te Ege bölgesinde 7.000 dokuma tezgâhı kalmış buna karşın

hammadde ihracatı artmıştır⁴. Bu antlaşma hükümlerinden ve ticari faaliyetlerden özellikle Batı Anadolu'nun fazlaca etkilendiği söylenmelidir. Gerek 1838 Balta Limanı antlaşması gerekse Avrupalı Devletlerin hammadde ve pazar arayışları Anadolu'da ve özellikle sanayi hammaddesinin bol miktarda bulunduğu Batı Anadolu'da ekonomik bir gelişme ve hareketliliğe sebep olmuş ve sonucunda da Batı Anadolu çevre vilayetlerden ve hatta Ege'nin karşısındaki Yunanistan ve adalardan nüfus çeken bir bölge haline gelmiştir. Bu ekonomik hareketlilikte özellikle beş ürünün değer kazanmasının önemli bir yeri olduğu görülüyor. Bunlar; meşe palamudu, kırmızı kök boya, üzüm, afyon ve pamuktur. Söz konusu maddelerin kullanım alanlarını şöylece sıralayabiliriz; meşe palamudu, deri sanayiinde; kırmızı kök boya, İngiliz tekstil sanayiinde terbiye ve boya işlerinde; afyon, tıbbi nedenler ile ve İngiltere tarafından özellikle Çin'e keyif verici madde olarak satılıyordu; pamuk, tekstil ve dokuma sanayiinde; üzüm ve kuru üzüm, başta şarap olmak üzere çeşitli şekillerde kullanılıyordu.⁵

Bu ticari hareketliliği Vital Cuinet'in raporu da doğrulamaktadır. 1890 yılında Türkiye'yi dolaşan Fransız araştırma heyeti başkanı Vital Cuinet'in raporuna göre Ezine'nin de içinde bulunduğu Biga Vilayeti'nde yukarıda saydığımız ürünlerin bol miktarda üretildiği görülmektedir. Ayrıca Vital Cuinet bölgede çok yoğun bir ticari hareketliliğe dikkat çekmektedir.⁶ Raporda; Ezine civarında 4 krom, 5 manganez, 1 tanede kükürt madeni bulunmaktadır.⁷ Bununla birlikte geniş çaplı bir hayvancılıkta göze çarpmaktadır. Şöyle ki, 1890 yılında Ezine'de 1.060 deve, 1.395 at, 15.500 büyük baş hayvan, 79.000 koyun, 53.000 keçi, 120 domuz, 1.760 eşek, 450 katır mevcuttu.⁸

Ezine'de üretilen nebati ve hayvansal mamullerin ve madenlerin başta İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Avrupa'ya ve diğer sanayileşmiş ülkelere satıldığı dikkat çekmekte bu ürünlerin doğrudan Ezine sahilindeki limanlardan ihraç edildiği bildirilmektedir.⁹

4 1838 Antlaşmasında Sultan II. Mahmut, isyancı Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'yı yola getirmeye çalışırken tüm Osmanlı Devleti'ni İngiltere'nin açık pazarı haline getirmiş, Osmanlı tüccarının Avrupa tüccarı ile rekabet gücünü elinden almıştır. Tuncer Baykara, "19. Yüzyılda Anadolu'nun İktisaden Çöküşü ve Bugüne Etkileri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, No 25, Ekim 1969, s. 64-72; Tuncer Baykara, *Yakınçağ Osmanlı Tarihi Ders Notları*, İzmir 1996.

5 Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri I (1580-1838)*, Ankara 1974, s.115-118; Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri II (1838-1850)*, İstanbul 1976, s. 28-31; Şevket Pamuk, "150. Yılında Balta Limanı Ticaret Antlaşması", *Tarih ve Toplum*, sayı 60, Aralık 1988, s. 38-41. Ayrıca bkz. Tuncer Baykara, *İzmir Şehri ve Tarihi*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 1974; Tuncer Baykara, *Türk Kültürü Araştırmaları*, Akademi Kitabevi, İzmir 1997; Tuncer Baykara, *Türk Kültürü*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007.

6 Vital Cuinet, *Turquie D'Asie (Geographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnée de Chacune Province de L'Asie-Mineure)*, Rue Bonaparte, Paris 1890,s.703.

7 Vital Cuinet, *a.g.e.*, s. 766.

8 Vital Cuinet, *a.g.e.*, s. 716.

9 Vital Cuinet, *a.g.e.*, s. 731.

Buna karşılık başta İngiltere, Fransa ve Avusturya olmak üzere sanayileşmiş ülkelerden işlenmiş ürünler satın alınmaktadır. Bunlar özellikle kahve, baharat, porselen, çeşitli mobilyalar vs.dir.¹⁰

Bu verilerin yanında Ezine Tapu Sicil Arşivi'ndeki, 1291-1295 (1874-1879) tarihli 7/1-2-3 ve 8/1-2-3 ve müteakip yıllara ait tapu sicil defterlerini incelediğimizde yörede başta palamutluk olmak üzere, zeytinlik, bağ, pamuk tarlalarının çok yaygın olduğu ve ekilebilir arazinin büyük kısmını teşkil ettiği saptanmıştır. Dolayısıyla da Avrupa tekstil, gıda ve meşrubat sanayiinin önemli hammaddelerinin üretildiği arazilerin Ezine havalisinde geniş yer kapladığı görülmüş ve yurtdışına doğrudan ihracatın sebebi böylelikle anlaşılmıştır.¹¹

Bu bilgiler ışığında Osmanlı Batı Anadolu'sunun hemen her yanında olduğu gibi Sanayi İnkılabı'nın 19. yüzyıldaki etkilerinin Ezine'de de görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu etkiler Ezine'yi hammadde pazarı haline getirmiş büyük bir ticari hareketliliğe sebep olmuştur. Bu ticari hareketliliğin beraberinde sosyal bir hareketliliğe de sebep olacağı aşikârdır. İnsanlar çalışmak ve para kazanmak için ticari hareketliliğin dolayısıyla iş ve paranın olduğu yerlerde temerküz ederler. Ezine'de de aynı şey gerçekleşmiş dışarıdan Ezine'ye bir göç gerçekleşmiştir denilebilir. Şimdi Ezine'ye gayrimüslimlerin yerleşim verilerinin bu iddialarımızı ispat edip etmediğine bakalım ve Ezine'de gayrimüslim nüfusun ne işle meşgul olduğuna değinerek Ezine'ye geliş sebeplerini anlamaya çalışalım.

Ezine'de Gayrimüslim Yerleşiminin Başlaması ve Sebepleri

Osmanlı Devleti'ndeki 1831 tarihli ilk nüfus sayımı sonuçlarına göre Ezine'nin nüfusu 2253'tür. Bu nüfus sayımının dağılımına bakıldığında ise Ezine ve civar kazalarda bu nüfus sayımına göre hiç gayrimüslim unsurun bulunmadığı görülmektedir.¹²

1831 tarihli nüfus sayımından sonraki 1856 tarihli bir evkaf kaydında Ezine merkezinde 1272 erkek nüfusun yaşadığı, 10 mahallenin bulunduğu ve yine hiç gayrimüslim nüfusun bulunmadığı görülmektedir.¹³

1876 (1293) tarihli Cezayir-i Bahr-i Sefid Salnamesi'ne göre Ezine kazasında 7 mahalle Müslüman; 1 mahalle, 366 hanede, 997 Rum; 1 mahalle, 52 hanede, 192 Er-

10 Vital Cuinet, *a.g.e.*, s. 737.

11 *Ezine Kazası Tapu Sicil Defteri No:7 Cilt 1, Ezine Kazası Tapu Sicil Defteri No:7 Cilt 2, Ezine Kazası Tapu Sicil Defteri No:7 Cilt 3, Ezine Kazası Tapu Sicil Defteri No:8 Cilt 1, Ezine Kazası Tapu Sicil Defteri No:8 Cilt 2, Ezine Kazası Tapu Sicil Defteri No:8 Cilt 3, 1291-1295 (1874-1879), Ezine Tapu Sicil Arşivi.*

12 Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*, II.Baskı, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1997, s. 201, 210.

13 Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri (Ertuğrul, Osman, Orhan, Hüdavendigâr ve Yıldırım Beyazıt) 630-805 (1230-1402)* C. I, İstanbul Fetih Cemiyeti, Damla Ofset, İzmir 1989, s. 137.

meni; 1 mahalle, 26 hanede 34 Kıpti erkek nüfusu sayılmıştır. Bu verilerden de anlaşıldığı gibi 1856'dan 1876'ya kadar Ezine'de mahalle sayısı değişmezken Ezine'ye gayrimüslim nüfusun yerleşiminin gerçekleştiği görülmektedir.¹⁴

1890 tarihli Vital Cuinet'in raporuna baktığımızda ise Ezine'de 29.210 Müslüman, 4.458 Rum Ortodoks, 460 Gregoryen Ermeni, 240 Yahudi sayılmıştır.¹⁵

Ayrıca yine aynı dönemdeki tapu ve nüfus kayıtlarına bakıldığında Kumkale, Cedit, Kızılköy, Akköy, Pınarköy ve Kalafatlı köylerine de Rum ve Ermeni mahallelerinin kurulduğu görülmektedir.¹⁶

Bu nüfuslanmanın sebeplerine bakılacak olursa, Türk idaresindeki uzun sulh döneminin verdiği imkân ile 17.yüzyıldan itibaren Ege adalarında büyük bir nüfus artışının olduğu dikkati çeker. Bu adalardaki nüfus adaların sınırlı imkânlarıyla beslenemeyeceğinden iş ve yaşam için Anadolu kıyılarına göç etmeye başlamıştır.¹⁷

19.yüzyılın başlarından itibaren de Sanayi İnkılabı'nın bir neticesi olarak meşe palamudu, kırmızı kök boya, afyon, pamuk, üzüm ve kuru üzüm gibi Batı Anadolu'da yetişmeye elverişli ürünlere olan ihtiyacın artması ciddi ölçülerde iş ve istihdam olanakları oluşturmuştur. Bu istihdam açığının bir yandan da giderek zenginleşen yerli halktan karşılanamaması neticesinde Ege adalarından Batı Anadolu'nun birçok yerine, buralardaki ayanların arazilerinde çalışmak üzere Rum yerleştirilmiştir. Askerlikten muaf olan Rumların nüfusu gerek göçlerle gerekse doğal olarak çoğalırken Türk nüfusu ise savaşlar, Türklerin asker olma mecburiyeti ve salgın hastalıklar gibi sebeplerle azalmış veya en azından daha az bir artış göstermiştir. Mesela; 19. yüzyılın son çeyreğinde Çeşme, Urla ve Seferihisar'daki Rum nüfusu hemen hemen Türk nüfusuna yetişmiştir.¹⁸

Ezine özelinde de aynı duruma rastlanmaktadır. Ezine Nüfus Müdürlüğü arşivindeki, 1904 tarihli Doğum defterlerine bakıldığında doğanların ebeveynlerinin hemen tamamının Ege adaları ve Mora doğumlu oldukları dikkati çeker. Benzer verilere 1904 tarihli vefat defterinde de rastlanması Ezine'ye belli bir yaşın üzerinde dışarıdan Rum göçü gerçekleştiğini ve ancak ikinci neslin Ezine ve köylerinde doğmuş olduğunu gösterir. Yine aynı defterlerdeki kimlik kayıtlarında genellikle Ege adalarından

14 *Cezayir-i Bahr-i Sefid Salnamesi 1293 (1876)*

15 Vital Cuinet, *a.g.e.*, s. 763.

16 *1904 tarihli Nüfus Defteri*, Ezine Nüfus Müdürlüğü arşivi; *Ezine Kazası Tapu Sicil Defteri No:7 Cilt 1, Ezine Kazası Tapu Sicil Defteri No:7 Cilt 2, Ezine Kazası Tapu Sicil Defteri No:7 Cilt 3, Ezine Kazası Tapu Sicil Defteri No:8 Cilt 1, Ezine Kazası Tapu Sicil Defteri No:8 Cilt 2, Ezine Kazası Tapu Sicil Defteri No:8 Cilt 3, 1291-1295 (1874-1879)*, Ezine Tapu Sicil Arşivi.

17 Tuncer Baykara, *Osmanlılar'da Medeniyet Kavramı ve Ondokuzuncu Yüzyıla Dair Araştırmalar*, II.Baskı, Akademi Kitabevi, İzmir 1999, s. 197.

18 T. Baykara, *a.g.e.*, s. 195-204.

ve Mora'dan gelenlerin büyük çoğunluğunun meslek hanesinde "rençper" yani ırgat, tarım işçisi yazması da göstermektedir ki, Rumlar Ezine'ye yukarıda bahsedilen sebeplerle çalışmak üzere gelmişlerdir. Ermeni ve Yahudilerin mesleklerine bakıldığında ise, singerci, derici, bakkal, demir ustası gibi zanaat erbabı oldukları ve yine aynı sebeplerle ticaret ve para kazanmak için Ezine'ye geldikleri anlaşılmaktadır.¹⁹

Konuya hukuki zemin ve boyut açısından bakarsak; 1839 Tanzimat Fermanı ile birlikte Osmanlı Devleti'nde Hıristiyan ve Müslümanlar arasında bir eşitlik sağlanmaya çalışılmış ve 1856 tarihli Islahat Fermanı ile de eşitlik hukuku takviye edilmeye çalışılmıştır. Islahat Fermanı 20 noktada Hıristiyan ve Müslümanlar arasında eşitlik sağlamaya çalışmıştır. Bunlardan en önemlisi "Bütün uyrukların eşit ve serbest bir şekilde ticari ve ekonomik faaliyette bulunabilmesi" ile ilgili olan hükümdür. 1839 Tanzimat Fermanı ve özellikle de 1856 Islahat Fermanı ile birlikte tüm gayrimüslim unsurlara ve yabancılara mülk edinebilme hakkı tanınmış tır. Bu hak, 1862'den itibaren yoğun dış baskılar nedeniyle de kullanılmaya başlanmıştır.²⁰

Bu bilginin yereldeki ispat ve doğrulaması olarak, Ezine Tapu Sicil Müdürlüğü arşivinde bulunan yukarıda adı geçen Tapu Sicil defterlerinde dikkati çeken bir noktada, gayrimüslimlerin yine 1870'lerden itibaren Ezine'de birçok mülkü satın aldıkları ve vakıf arazilerini kiraladıklarını gösteren kayıtlar olmuştur. Yine Fransız ve İngilizlerin toprak satın aldıklarına dair de kayıtlar mevcuttur. Gayrimüslimlerin satın aldığı arazilerin çoğunlukla palamutluk, zeytinlik ve bağ olması herhalde bir tesadüf olmasa gerektir. Yabancıların ise bu arazilerin yanında daha çok madenlere ilgi gösterdiği de söylenmelidir.²¹

Bunlardan başka gayrimüslim unsurların Ezine'ye gelişi ile ilgili bir başka kayıt da 19.yüzyılın son çeyreğinde doğup yetişen, emekli Albay M. Şefik (Aker)'in "İstiklâl Harbi'nde 57.Tümen ve Aydın Milli Cıdali" adlı eserindeki gözlemidir. Şefik Aker Ezine ve civarında bir saha araştırması yapmış yerli halkla görüşmelerde bulunmuştur. Şefik Aker'in dikkat çeken kaydında:

"Yunanlıların Anadolu'yu istila peşinde takib ve tatbik ettikleri milli proje hakkındaki tetebbüatım:

Sahil muntakalarında hasb'el- vazife seyahat ve ikamet ettiğim esnalarda Rumların gördüğüm bazı ahval ve mesaisi nazar-ı dikkatimi celbetmiş ve Yunanlıla-

19 1904 Doğum Defteri, Ezine Nüfus Müdürlüğü Arşivi; 1904 Ölüm Defteri, Ezine Nüfus Müdürlüğü Arşivi.

20 E. Z. Karal, *Osmanlı Tarihi Cilt VII*, TTK, Ankara 1995, s. 250.

21 *Ezine Kazası Tapu Sicil Defteri No: 7 Cilt 1, Ezine Kazası Tapu Sicil Defteri No: 7 Cilt 2, Ezine Kazası Tapu Sicil Defteri No: 7 Cilt 3, Ezine Kazası Tapu Sicil Defteri No: 8 Cilt 1, Ezine Kazası Tapu Sicil Defteri No:8 Cilt 2, Ezine Kazası Tapu Sicil Defteri No:8 Cilt 3, 1291-1295 (1874-1879), Ezine Tapu Sicil Arşivi.*

rın Anadolu'nun istilası için takib ettikleri programın peşine beni sevk etmişti..... Yunanlıların Asya-yı Suğra'yı (Küçük Asya, Anadolu) Türklerin elinden almak, büyük Yunanistan vücuda getirmek için bir asırdan beri memleketimizde tatbik ettikleri projenin büyük bir muvaffakiyetle terakkiye doğru yol alması, Türklerin inhidamına âmil bir şekilde tatbik edilen Tanzimat Fermanı'nun ilanı tarihinden başlamıştır.

1909 senesinde Rum hareket-i milliyesini tetkik ederken Çanakkale'nin Ezine Kasabasında Hacı Arif Ağa namında yetmiş beş yaşlarında (Yani 1834'lerde doğmuş) bir Türk'ten kendi gençliği zamanında Rumların o muntıkadaki (Truva harabesi muhitindeki) ahvali hakkında sorduğum suallere verdiği cevaplar şunlardır:

Sivastopol Muharebesi'ne kadar (1853-1856 Kırım Savaşı) Ezine'de tek bir Rum, bir Ermeni ve hatta Yahudi yoktu ve memleketimizde rakı, sarhoşluk nedir kimse bilmezdi ve buralara ayak basmazlardı. Bu muharebeden sonra bilmem ne oldu. Evvela üç Rum geldi. Hükümet bunları çok himaye etti. Bunların arkasından Rumlar geldikçe geldi, yerleşti. Ben delikanlı idi. İhtiyarlar bu Rumların gelip yerleşmesini tehlikeli görüyorlardı. Şikâyet ediyorlardı. Fakat bu hükümet Hıristiyanları sıkı himaye ediyordu. Bu sebepten hiç kimse ileri gidemiyordu. Rumlar çoğaldıktan sonra memleketimize rakı, sarhoşluk girdi. Sarhoşluk yüzünden kıtaller, vukuatlar aldı, yürüdü. Nihayet bugün gördüğünüz hali buldu.

Hacı Arif Ağa'nın Sivastopol Muharebesi'ni mebd'e addetmesi, Tanzimatçılığın başladığı tarih demektir. Ağa bittabi Tanzimatçılıktan haberdar olamazdı. Memleketin ihtiyar Türkleri cehaletlerine rağmen Rumların gelmesini tehlikeli gördükleri halde Tanzimat-ı Hayriye namı verilen idareyi vaz' ve tatbik eden malumatlı, münevver siyasiyünümüzün bu tehlikeyi takdir edememeleri şayan-ı hayrettir. Hacı Arif Ağa'dan bu sualleri sorduğum zaman yalnız Ezine kasabasında 380 hane Rum, 70 hane Ermeni, 30 hane Musevi mevcuddu.²²

Hacı Arif Ağa'nın anlatımından da görüleceği üzere Ermeni, Rum ve Yahudiler Ezine'nin yerlilerinden değildir. Kurulduğu günden bu yana bir Türk yerleşimi olan Ezine'ye 19. Yüzyıldaki ekonomik hareketlenme ve Batılı devletlerin baskısıyla yapılan hukuki düzenlemeler neticesinde gelerek yerleşmişlerdir. Yine benzer hukuki düzenlemeler neticesinde de Avrupa tüccarının ticari ortakları veya müşterileri olarak zenginleşmiş ve Ezine'de sosyo-ekonomik hayatta tesirli hale gelmişlerdir. Ezine'ye bu gayrimüslim göçü kısa sürede birçok gayrimüslim köyünün kurulmasına ve Ezine merkezine de üç yeni gayrimüslim mahallesinin eklenmesine vesile olmuştur.

22 Emekli Albay M. Şefik (Aker), *İstiklâl Harbinde 57'nci Tümen ve Aydın Milli Cidali*, C. I, İstanbul 1937, s. 65-68.

Sonuç

Sonuç olarak, 19. yüzyılda Sanayi İnkılâbı'nın etkisiyle birlikte Ezine'de ticari hayatta büyük ölçüde canlanma meydana gelmiş ve yöre iskân ve ticaret için bir cazibe merkezine dönüşmüştür. 1856 tarihli Islahat Fermanı ve müteakip hukuki düzenlemeler neticesinde gayrimüslim unsurlar açısından mülk edinme ve serbest ticaretin hukuki alt yapısı hazırlanmıştır. Onlarda buraya kadarki verilerden anlaşılacağı üzere 1856'dan sonra Ezine'ye yerleşmeye başlamışlardır. Ezine'nin civar köylerine yerleşen gayrimüslimlerin çoğunun işçi olduğu göze çarparken Ezine merkezine yerleşen gayrimüslimlerden Ermenilerin genellikle aracılık, tefecilik ve toptancılıkla; Rumların, toprak işletmeciliği, ticaretle, Yahudilerin ise tüccarlık, zanaatkârlık, kahvecilik gibi işler ile uğraştıkları dikkat çekmektedir.

Gayrimüslimler açısından 19. yüzyılda Ezine iskân ve yerleşme bakımından cazip mekânlardan birisi olmuştur. Bunda Islahat Fermanı ve sonrasında gayrimüslimler ile ilgili hukuki düzenlemeler de kolaylaştırıcı bir etki sağlamıştır. Bilhassa ticaret, tefecilik ve zanaat ile uğraşan gayrimüslimler kısa süre içerisinde Batı Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi Ezine'nin sosyo-ekonomisinde mevzu bahis sahalarda söz sahibi hale gelmişlerdir. Bu yükselişte bilhassa Avrupalı tüccarın Batı Anadolu'da olduğu gibi Ezine'de de aracılık ve ticari ortaklık konusunda gayrimüslim unsurları tercih etmesi etken olmuştur denilebilir. Bunun yanı sıra ise gayrimüslim unsurların yabancı dil bilmesi de ikincil bir tercih sebebi olmalıdır.

Ezine'deki gayrimüslimlerin zenginleşmesinin neticesinde toprak sahibi oldukları ve bu topraklara kendi dindaş ve yoldaşlarını getirdikleri de bilgi ve belgelerden anlaşılmaktadır. Bu göç dalgaları neticesinde de Batı Anadolu'da da gayrimüslim nüfuslanması görülmüştür. Bu nüfus yoğunluğu ileride batılı devletlerin gerek Osmanlı Devleti'nin gerekse Türkiye'nin iç işlerine müdahaleye vesile olmuştur. Özellikle yeni kurulan Yunanistan Türk Kurtuluş Savaşı sırasındaki Türk-Yunan muharebelerinde bu nüfusu, bu toprakların evelden beri Yunanlılara ait olduğu konusunda bir propaganda unsuru olarak kullanmıştır.

Rumlar ve Ermeniler, 1915-1922 arasında I. Dünya Savaşı ve özellikle Çanakkale Muharebeleri sırasında ve sonraki işgal yıllarında Türk halkına yaptıkları, bugün bile halkın arasında hatırdan kalan, zulümleri neticesinde bölgeyi terk etmek zorunda kalmışlardır. Geriye kalan kısım Rum da 1923-1924 yıllarında mübadele kanunu ile Ezine'yi terk etmişlerdir. Bunların sosyo-ekonomik yerini bir süre için Yahudiler doldurduysa da zamanla onlarda yöreyi 1940'lı yıllarda terk ettiler. Cumhuriyet ile birlikte savaşmanın yanında ticaret ve ekonomiyi de öğrenen Türk milleti yöreyi yeniden iskân ile mamur etmiş ve geçmişin yaralarını sarmıştır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 27 Defter-i Hâkânî Dizisi: II 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) Hüdavendigâr, Biga, Karesi, Saruhan, Aydın, Menteşe, Teke ve Alâiye Livâları, Ankara 1995.

Ezine Kazası Tapu Sicil Defteri No:7 Cilt 1, 1291-1295 (1874-1879), Ezine Tapu Sicil Arşivi.

Ezine Kazası Tapu Sicil Defteri No:7 Cilt 2, 1291-1295 (1874-1879), Ezine Tapu Sicil Arşivi.

Ezine Kazası Tapu Sicil Defteri No:7 Cilt 3, 1291-1295 (1874-1879), Ezine Tapu Sicil Arşivi.

Ezine Kazası Tapu Sicil Defteri No:8 Cilt 1, 1291-1295 (1874-1879), Ezine Tapu Sicil Arşivi.

Ezine Kazası Tapu Sicil Defteri No:8 Cilt 2, 1291-1295 (1874-1879), Ezine Tapu Sicil Arşivi.

Ezine Kazası Tapu Sicil Defteri No:8 Cilt 3, 1291-1295 (1874-1879), Ezine Tapu Sicil Arşivi.

Cezayir-i Bahr-i Sefid Salnamesi 1293 (1876).

1904 tarihli Nüfus Defteri, Ezine Nüfus Müdürlüğü Arşivi.

1904 Doğum Defteri, Ezine Nüfus Müdürlüğü Arşivi

1904 Ölüm Defteri, Ezine Nüfus Müdürlüğü Arşivi.

Kitap ve Makaleler

Aker, M. Şefik, *İstiklâl Harbinde 57'nci Tümen ve Aydın Milli Cidali*, C. 1, İstanbul 1937.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri (Ertuğrul, Osman, Orhan, Hüdavendigâr ve Yıldırım Beyazıd) 630-805 (1230-1402) C. 1*, İstanbul Fetih Cemiyeti, Damla Ofset, İzmir 1989.

Baykara, Tuncer, *İzmir Şehri ve Tarihi*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 1974.

Baykara, Tuncer, *Türk Kültürü Araştırmaları*, Akademi Kitabevi, İzmir 1997.

Baykara, Tuncer, *Osmanlılar'da Medeniyet Kavramı ve Ondokuzuncu Yüzyıla Dair Araştırmalar*, II. Baskı, Akademi Kitabevi, İzmir 1999.

Baykara, Tuncer, *Türk Kültürü*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007.

Cuinet, Vital, *Turquie D'Asie (Geographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnée de Chaoue Province de L'Asie-Mineure*, Rue Bonaparte, Paris 1890.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi Cilt VII*, TTK, Ankara 1995.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1997.

Kütükoğlu, Mübahat, *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri I (1580-1838)*, Ankara 1974.

Kütükoğlu, Mübahat, *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri II (1838-1850)*, İstanbul 1976.

McCarthy, Justin, *Müslüman ve Azınlıklar*, İnkılap Yay., İstanbul 1998.

Pamuk, Şevket "150. Yılında Balta Limanı Ticaret Antlaşması", *Tarih ve Toplum*, S. 60, Aralık 1988.

Tuğlacı, Pars, *Osmanlı Şehirleri*, Milliyet Gazetesi Yayını, İstanbul 1991.